

Buda Ferenc

Rendkeresés

Hallgatom a rádió népzenei műsorát. Innét tudom meg: nincs egy hete, hogy meghalt Lükő Gábor is.

Mándoky Kongur István vitt el egyszer hozzá, ennek révén ismerhettem meg személyesen. István ajándéku szánta ez a látogatást nekem; akként is fogadtam. Van ennek már vagy harminc éve. Később, a hetvenes évek vége felé a Majsza melletti Kígyópusztán, egy erdőszéli fafaragó táborban néhány napig együtt lehettem Gábor bácsival. Jómagam valamit épp faragtam. Ő pedig – talán ez a legjobb szó ide – *világított*. Azaz: a világot, a *szellem napvilágát* nyitogatta. Később Bálint Sándor is megjelent Szegedről. Letelepedtek beszélgetni egymás mellé. Elnéztem, elhallgattam a két nagy öreget – egyikük szelíd katolikus, másikuk kemény protestáns –: mily élénk elmével s mily szép békességben fűzik egymás mellé fontos dolgokról szóló fénylő gondolataikat. Akkortájt igazából még nem is voltak oly öregek.

Ma már egyikük sincs az élők sorában.

Mándoky Kongur István pedig – aki annak idején a török népek és nyelvek iránti érdeklődést bennem fölkelte – már jó ideje ott nyugszik a kazakföldi Almati temetőjében. Élt 49 évet.

*

Régi fényképek akadtak a kezembe, azokat nézegetem. A 15 éve készült felvételeken hajam-szakállam még sötét. Borsika még kicsi. Anyám még él.

Dolgoznom kellene egy elvállalt feladaton, de csak ülök és szomorkodom.

Kinn erősen fúj a szél, a nap ki-kisüt, el-elbújik.

Most bennem van sötét.

*

Elkészültem végre a Kécskén elesett, de nem itt lakos katonák sírjaira szánt 12 kopjafával. Helyére került mind, vasárnap az avatásuk is megtörtént. Szokatlanul nagy meleg volt, de apám ünnepelőbe öltözötten maga ballagott oda majd egy kilométernyiről a régebbi református temetőbe.

Kórus szól, beszéd hangozott, a lelkész az alkalomhoz illő igéket olvasott fel a Szentírásból. Magam is elmondtam *Az elesett katonák emlékére* című versemet.

Apám meg volt elégedve az ünnepséggel.

Kimerítő lehetett számára végig ott álldogálni a verőfényben, megkértem hát egy ismerőst, vinné haza kocsival.

(Az én Trabantom már tél óta az udvaron vesztegel: egy nap rajtakaptak a rendőrök, hogy – igaz: sürgős dologban – lejárt forgalmival közlekedem. Megbüntettek 25 ezer forintra. Le is ülhettem volna ezt az összeget, ám sok a dolgom: a tartós kikapcsolódás fényűzése számomra megengedhetetlen. Azóta hát nem autózom. Nem is hiányzik. Bőven beérem két keréssel.)

*

Június másodika. E napon éltem át 57 évvel ezelőtt szülővárosomban az első bombázást.

Nyolcéves sem voltam még egészen, ám innen, az idő távolából visszatekintve még kisebbnek látom akkor magamat: talán az időt térként megjelenítő vizuális képzelet láttatta perspektivikus megrövidülés miatt, talán azért, mert a mai hét-nyolcéveseknél valóban kisebb termetű voltam.

Derűs, szép kora nyári nap volt az a június másodika. Akkor végeztem az első elemi, s mivel a tanév a háborús állapotok miatt korábban ért véget, mint rendes időkben, iskolába már nem kellett menni. Jócskán fenn járt a nap, amikor felébredtem. Anyám előzőleg kiszaladt a piacra. Nem volt kire bíznom – apám hónapok óta a fronton szolgált –, de engem nyugodt szívvel otthon hagyhatott magamban is: megbízható gyerek voltam. A reggelire szánt bögre tejet, szeletnyi kenyert odakészítette a konyhaasztalra, s már épp nekiláttam volna, amidőn rettenetes üvöltő hangon megszólaltak a város szirénái. Gyomrom azonnal özszerándult. Egy falatot, egyetlen kortyot sem bírtam lenyelni aznap, egészen sötétedésig. (Amikor is egy éretlen, zsenge magvú zöld barackot ropogtattam el táplálék gyanánt.)

Csakhamar tompán mormogó zúgás támadt nyugatról, a Pentezug felől – ahonnét a nyári zivatarfelhők szoktak feketén közeledni villámmal, esővel, mennydörgéssel –, s néhány perc múltán megjelentek az égen a brit királyi légi-erő nehézbombázói. Mi azonban – talán a zárt helytől való ösztönös irtózat miatt – nem mertünk lehúzódni az óvóhelyé előléptetett pincébe: a velünk egy portán lakó többi család jelenlévő tagjaival együtt az udvarvégi palánk mögötti kert fái alól lestük remegve, hogy a kötelékben érkező repülőgépek leejtik terhüket a város felett. A magasból zuhanó bombák sivítása, eget-földet rendítő robaja máig itt rezeg bennem, mint ahogy a robbanások ég felé szökő, feketén gomolygó füstjét is látom magam előtt.

A légitámaszpontja – mint katonai fontosságú vasúti csomópont – a debreceni Nagyalomás volt. Ám a környékbeli utcák – Erzsébet utca, Késes utca, Werbőczy utca – (talán a pontatlan célzás miatt) még alaposabban megkapták a magukét. Sok halottja és sebesültje volt ennek a légitámaszának. Az a hely, ahol mi laktunk, viszonylag messzi esett a pályaudvartól, így hát ekkor még megúsztuk. Mi is – s egyelőre a hajlékunk is.

A háború hátralévő hónapjai során adódott még számos alkalom a rettegésre, az ijedelemre, e nap iszonyatosan szorongató félelme azonban nem tetéződött s nem ismétlődött. Bennem legalábbis nem. Úgy látszik – akárcsak a szagokhoz, bűzökhöz, illatokhoz –, a halálveszedelemhez is hozzá lehet szokni. Ha a vész-helyzet sűrűn ismétlődik, esetleg állandósul, az idegrendszer védekező mecha-

nizmusa a félelem ingerküszöbét is megemeli – különben akár belepusztulhatnánk a félelembe. (Nálam ez az alkalmazkodókészség idővel odáig fajult, hogy pár hónappal később rokonaink udvarában, a két ellenséges arcvonal közé rekedt Alsó-Józsán – ügyet sem vetvén az egymással feleselő könnyű- és nehézfegyverek csapta zenebonára s a fejem felett füttyögő lövedékekre – elmélyült buzgalommal szedegettem a földről a kerítéspalánknak koppanó elfáradt géppuskagolyókat. Legtöbbjük még meleg volt. Addig-addig szöszmötöltem ott magamban, mígnem anyám – ráeszmélvén hollétemre s foglalatosságomra – kézen ragadva berohant velem a házba.)

Akkor már évek óta dúlt a második világháború. Egyre sokasodó terheit nyögte az ország. Fokozódott a nélkülözés, jöttek, özönlöttek haza a sebesültek, szálltak s ránk telepedtek a fekete hírek fogságba esett, s végképp odapusztult katonák ezreiről. Számomra mégis e napon, 1944. június másodikán kezdődött el az *igazi* háború: ekkor kerültem vele szemtől szembe, sőt testközelse. S ez a testközelség eltartott még egy darabig. Jó darabig. Erre azonban majd máskor keríték sort. Egyelőre elég belőle ennyi.

*

Az élet: szakadatlan, folytonos lüktetés, ezért nem is ábrázolható egyenes vonallal. Amit egyenes vonal jelöl, az nem az élet. (Lásd a kórházak intenzív osztályain elhelyezett készülékek képernyőit: nagy bajt jelez, ha egyenes vonal jelenik meg rajtuk.) Az egymástól eltérő, egymással ellentétes mozzanatok, állapotok meghatározott ritmus szerint követik egymást. Feszültség – elernyedés. Telítettség – üresség. Mozgás – nyugalom. Ébrenlét – álom. És így tovább. Bármelyik iránybeli állapot tartós hiánya vagy túltengése súlyos zavarokat, helyrehozhatatlan károsodást okozhat. Végső esetben akár az életfolyamatok megszűnését. Táplálék híján éhen halunk, ám annak bővében halálra is ehetjük magunkat. Mindkettőre van számos példa. (Az elsőre, sajnos, több is a kelleténél; egyéb-iránt egyetlen példa is elég sok volna.) Mint sok más dologban, itt is a mérték s az arányok elosztása a fontos. Ez azonban fajok és egyedek – egyének – tekintében szinte határtalanul változatos lehet. (No jó, hát mondjuk inkább így: rendkívül tág határok között mozoghat...) Egy a bizonyos: a harmónia sohasem egyenlő, sohasem azonos az egyhangúsággal.

*

Trianon szomorú évfordulója. Ennek okán s örvén – többek közt – öblös, nagyhangú politikusi nyilatkozatok. Legtöbbjüket nehezen állhatom. Nehezen állhatom azokat, akik a hazafiságról órákon át tudnak szavakkal harangozni, ám a haza javára mozgatható kapa nyele égeti a markukat; akik a maguk hasznát a legnagyobb ínség évadján is kikeresik; akik magánhorgaikat-hálóikat vetik a (többnyire általuk) felzavart közös vízbe; akik – akár a madárfészek mellől lerázott sunnyogó macska – minduntalan a talpukra esnek. Nehezen, roppant nehezen állhatom őket. Nekem ők a hazaszeretetről ne papoljanak, ne szónokoljanak.

Trianon tragédiáját egyébként máiglan nyögjük. E kiheverhetetlen, végzetes és végtelen csonkulásnak azonban megvoltak a maga hosszabb-rövidebb távú

előzményei, s ezek együtt szinte kikerülhetetlenül vezettek a Monarchia s ezen belül – ami bennünket csontig hatóan érint – Magyarország brutális, ostoba és *minden tekintetben szakszerűtlen* feldarabolásához. Ezen előzmények között a szociális és nemzetiségi politika hibái, a nemzetközi fórumokon – általánosságban: a külföldön, főleg Nyugaton – való következetes érdekérvényesítés mulasztásai, a külföldnek szánt országarculat-építés hiányai éppúgy tetten érhetők, mint a Károlyi-féle kormányzat szándékos tehetetlensége az immár leszűkült lehetőségek huszonnegyedik órájában: az ország pusztá létét fenyegető ellenséges hadigépezet megindultakor.

Korántsem vigasz – sőt a bajokat tetézi –, hogy Trianon nem csupán minket, magyarokat sújtott (és sújt) végletesen igazságtalan s a valóságtól vak módon elszakadt döntéseivel. E kikényszerített „béke” következtében egy eladdig szerves természet- és gazdaságföldrajzi egységet alkotó régió vált a mesterséges széttagolás miatt lényegében működésképtelenné és kiszolgáltatottá. Kelet-Közép-Európa első világháború utáni története napjainkig – s napjainkban is – erről tanúskodik. S az igazi: a több országra s tartós időszakaszra kiható tragédiát ez hordozza magában. Trianonnak csak vesztesei vannak; még a kis győztesek: az utódállamok is azok. E megállapítás valóságtartalmára fölöttébb szemléletesen mutattak rá az elmúlt évtized (*volt*) csehszlovákiai és (*volt*) jugoszláviai eseményei. Végképp bebizonyosodott: ezek a művileg létrehozott állam-képződmények – s ebbe a kategóriába az Erdéllyel, Partiummal és Bánáttal felduzzasztott Románia is beleillik – igazából nem tudtak mihez kezdeni a nyolcvan éve ölükbe hullott, alig remélt ajándékkal. (Persze: mi is alig valamihez a körülszabdalt, agyonnyesegtetett maradékkal.)

*

Itt vagyok Veránkán. A csanádi Duna-partig Dobozi Eszterék hoztak el autóval, onnét meg a vízen át a szigetre mindnyájunkat egy hajó.

Vacsora után, még a sötétség beállta előtt sétáltunk egyet. Láttunk csíkos hátú idei vadmalacokat az anyjukkal meg néhány süldővel együtt. Az óvatosság szabályait kölcsönösen tiszteletben tartottuk.

Egy különálló faházikóban kaptam szállást. Az imént bekapcsoltam a rádiót: Mozart G-moll szimfóniája szól halkán, Toscanini vezényli a zenekart. Kintről csak a szél zúgása-zizegése hallik, úgyszintén halkán. Valaki azt is vezényli.

Szép s jó hely ez a Veránka, el lehetne itt időzni néhány hétig.

Talán lesz is vagy három napom rá, ha igaz. (Bár eléggé nyugtalan szívvel jöttem el hazulról.)

*

Ma – nem is tudom, hogyan s miért – eszembe jutott egy kisgyerekkori elköborlásom. Négyéves ha lehettem, vagy inkább még annyi sem. Debrecenben, a Vágóhid utca 1-ben laktunk, az Elsőfokú Szociális Ügyosztály – a régi Bábaképezde – magasföldszintes épületének pincéjében, rangosabb szóval: alagsorában.

Egy napon – nem emlékszem már rá, hogy miképpen – megismerkedtem egy velemkorúforma kisfiúval. Valahol a közelben laktak. „Gyere el hozzánk játsz-

ni!” – indítványozta. S én hamarosan náluk találtam magam. Hogy kettőnkön kívül még kik voltak ott és hányan, továbbá a helyszín s a körülmények részletei kifakultak, kitörlődtek az emlékezetemből. Annyi mindenesetre megmaradt bennem, hogy a rosszul világított, aprócska lakás teli volt kisebb-nagyobb gyerekkel, s a szegényszagot szinte harapni lehetett. Szemlátomást még nálunk is nagyobb nélkülözések közepette éltek.

Egyetlen elmesélhető jelenet – vagy inkább mozzanat – őrződött meg agyam valamelyik rekeszében-zugában e röpke kalandból:

Alkalmi pajtásom egy széles, viseltes, feketére avult csatos bőrszíjjal foglalatostkodott. Ahogy ott figyeltem, mit csinál vele, egyszer csak idenyújtotta: „Jó szíj” – mondta. Én csupán azt jegyeztem meg magamban, hogy jó, s hogy meggyőződjem róla, vajon valóban jó-é, hát a szájamba vettem s megízleltem. (Eből gondolom, hogy legfőljebb hároméves lehettem: később már megtanultam, hogy ne kapjak be a számba lépten-nyomon mindenféle oda nem való dolgot.)

Belefeledkezvén a játszadozásba, mindenféle honvágy, hiányérzet s a legkisebb lelkifurdalás nélkül ott időztem náluk öreg estélig. Csak akkor ébredtem rá cselekedetem súlyára, amidőn anyám – felkutatván hollétem színhelyét – az aggodalomtól feldúlt arccal, sápadtan benyitott az idegen ajtón s kézen fogva hazavezetett. Nem kaptam ki tőle, szidalommal sem büntetett: nyilván örülhetett, hogy egyáltalán sikerült rám találnia.

Attól fogva én mindenesetre jó ideig őrizkedtem az efféle eltűnésekkel járó kalandoktól.

(Az a szíj egyébként egyáltalán nem volt jóízű.)

*

Alaposan megáradt a Duna az elmúlt néhány nap során. Eltűnt a kikötőállomás melletti fővenyes partszegély, a víz fenn locsog a partvédő kőtömbök között. A sziget pereménél visszafelé kanyarodik az áramlás széle, ez kiválóan szemlélhető a közelre behajított ágacskák, gallydarabkák útján: mintha a folyam sodrával szemben úsznának. Vagy húsz méternyivel beljebb kisebb-nagyobb örvények forgolódnak. Völgymentben – Baja, Újvidék, Belgrád felé – nagy motorzajjal elzúg egy uszály. Erősen viszi a víz is, így meglehetősen tempóban halad lefelé, nem úgy, mint árral szemközt, hegymenetben. Jó 200–300 méternyire jár az uszály, mire a hatalmas fémtestet ék alakban követő hullámok jobb oldali pász-tája partot érve a kőtömbökhöz s a betonlépcső aljához csapódik.

Csupán futólag szemügyre véve ezt a látszat szerint szinte édenileg érintetlen környezetet, már néhány percnyi nézelődés során is szembetűnik, mennyire be-leavatkozott, belerontott a vadon életébe itt is a civilizáció. Az – olyan-amilyen – épületeken, utakon s egyéb műszaki létesítményeken túl az itt honos fajok közti dinamikus egyensúlyt, a természetes harmóniát megbontó, kikezdő, megmásító, mesterségesen betelepített vagy behurcolt idegen növények egyedei, terjeszkedő csoportjai, sőt tömegei is tanúsítják. Egy nemesített fűzültetvényre a minap Buzeczky Győző, a Duna-Dráva Nemzeti Park jeles munkatársa hívta fel a figyelmünket („no forest: plantation”). A kanadai nyárákat, a kőrislevelű juhart – köznapi nevén: zöldjuhart –, a platánfákat s az immáron végképp *elma-*

gyarosodott akác több helyütt fellelhető példányait magam is észreveszem. Növényteni tájékozottságom hézagos volta miatt aligha adhatnék számot róla, hogy a helybeli őshonos flórát miben s mennyire változtatta meg a régóta tartó, s a 20. században igencsak felgyorsult globalizáció, ám a hírhedt parlagfű s a makacsul terjeszkedő selyemkóró – egyéb elnevezései szerint: selyemfű, vaddohány, vadgyapot – szemlátomást itt, e tündéri kis szigeten is megvetette a lábát, s ha nem is oly tömegesen, mint a Homokhátság vetélytársakban szegényebb, laza, bolygatott talaján, de terjed, nyomul, teret nyer. (Milyen érdekes: a számos és immár nélkülözhetetlen fontosságú élelmiszer-, takarmány- és ipari növények – kukorica, bab, napraforgó, paprika, paradicsom, krumpli, dohány stb. – mellett e sok-sok kárt, kellemetlenséget okozó, az eredeti ökoszisztémák rendjét megrontó gyomok is az Újvilág küldöttei.)

Hasonlóképp történik ez a kultúra ökoszisztémái esetében is. A merev elzárkózás természetesen nem old meg semmit, azonban a közlekedés, a kommunikáció, a javak cseréje közben könnyűszerrel, szinte észrevétlenül beférkőzik s ottragad valamely nem odavaló, nem odaillő, a honos és hasznos fajokat kiszorítani törekvő, élőhelyüket alattomban vagy rohammal elfoglaló telepítvény vagy hurcolvány.

*

(Kora reggel, első ébredés után visszaaludván egykori évfolyamtársammal álmodtam. Ugyanolyan volt, mint régen. Egyébként hajdani önmagához képest nem sokat változott a valóságban sem: meglett korú férfiú létére is őrzi ifjonti mozgását, hanghordozását, sőt vonásait is. Az én fejemet álomban valami sapkaféle fedte, s barátom azon vizsgálódott, vajon miféle jelvény van beletűzve. Semmilyen jelvény nem volt. Mondtam is neki: se ilyet, se olyat az én sapkámon ne keressen. Hogy belenyugodott-é vagy sem, azt már nem tudom.)

*

Fekete J. Jóska Szentkuthyról szóló kitűnő esszéjét olvasgatom. Közben – mint már annyiszor – az jár a fejemben, hogy a világ kultúrája nem csak Európából áll. Persze, épp Szentkuthy a számos (sőt: számtalan) bizonyosság egyike: az európai kultúra micsoda gazdagon s féktelenül burjánzó, összövevényekkel telis-teli, alig átlátható – vagy talán átláthatatlan? – rengeteg.

Az ember pedig (még a tudósemler is) – talán a könnyebbnek vélt eligazodás végett – hajlik az egyszerűsítésre. Így vezethetnek a világosnak tetsző, mesterségesen egyenesre szabott ösvények tragikus vagy nemegyszer nevetséges tévutakra, zsákutcákba. (Éppenséggel nem F.J.J. erre a példa!) Aprócska iránytű vagy még inkább félmaréknyi morzsa van a kezünkben, amelyet – akár a mesebeli gyermekpár – elhullogatunk magunk mögött, hogy egyszer visszataláljunk a helyes útra. Hisz – minthogy egyetlen faj hozta (és hozza) létre, végső soron az egész emberi kultúra, az összes valaha volt és jelenleg élő földi civilizáció egy töről fakad. Csakhogy ehhez az eredeti tőhöz módfelett kacskaringós utakon-ösvényeken, ágakon-gyökereken, összenövéseken és elágazásokon végiglábolva, keresztülevickélve juthatunk el. Ha egyáltalán eljuthatunk. Iránytűnk hegyét

ugyanis láthatatlanul a föld alatt rejtőzködő mágnesömbök vonhatják félre a Sarkcsillag irányából, azoknak a bizonyos morzsaszemeknek a javát pedig a hangyák elhordják, madarak felcsipegetik, s marad továbbra is az útvesztők változatos rendszere.

Ami különben nem is olyan nagy baj: lazítsd el magad, ne keresd görcsösen a kiutat, csodálkozz s gyönyörködj abban, ami eléd kerül. Ennek persze alapfel-tétele az, hogy megnyílj, s átadd magad, lemondj vélt fölényedről, s főleg: ne kényszeríts rá másokat, hogy akaratuk ellenére kövessenek.

De mindez már túlmutat Európán. (No meg Amerikán.)

*

(Szentkuthy, J. Joyce, Juhász Ferenc /s még sokan mások/ életművével kapcsolatban: a /lehető/ teljesség és a /kellő/ takarékoság összefüggései és ellentmondásai. Nem épp elfecsérelt idő e tárgykörben el-eltűnődni.)

*

Idei utolsó fél napom Veránkán. (A többiek holnapig maradnak. Jó nekik.) Reggeli után jókora séta az erdőben. Délfelé érkezünk vissza. „Úszni fogok”, jelenti ki – vagy be – Tóth Erzs. Ebbéli szándékát többször is megerősítvén, végül be is lábol derékig a Dunába, de túl hidegnek találja.

Én kétszer vetődöm a habokba: a holnapi – elmaradó – alkalmat is le kell tudnom. Másodjára jó negyedórán át úszkállok, persze csak a partközelen. Nem nagy hőstett, de őszintén szólva tartok némiképp a még ki nem ismert folyam sodrától, örvényeitől. A mozgás, valamint a bőr alatti – hogy úgy mondjam – *lipidszövetek* jóvoltából végül már egy csöppet sem fázom, sőt, kifejezetten jól esik.

Amennyire visszaemlékszem, soha nem elégített ki, ha a természetet s annak különböző közegeit, színtereit csupán nézhetem, hallhatom, szimatolhatom. Minden érzékemmel kíváncszom rá, hogy testestül-lelkestül megmerítkezzem benne. (Akárcsak az imént a Dunában.) A debreceni Nagyerdőn, ahol élővíznek nyomát sem látni, legalább a nagyra nőtt fűben hemperegtem vagy buk fenceztem egyet-kettőt, hogy igazán otthon érezhessem magam. Csak halkán merem kivallani: efféle bizony a gyerekkor elmúltával is el-elkövettem.

Hát nem nevetséges?

(2001 tavasza, nyár eleje)